

Instytucjonalizacja jako czynnik rozwoju

klubu BRICS

GRACJAN CIMEK

Zmiany społeczne ujawniają się zawsze dwojako: w sferze realnej oraz idealnej. Skupiając się na drugiej, można zauważyć, że badania nad rozwojem klubu BRICS wywołują obecnie dyskusje nad jego rolą w kształtowaniu ładu międzynarodowego. Ich efektem są rozbieżne oceny, rozciągające się od wizji pesymistycznych wskazujących na amorficzny charakter grupy¹ do optymistycznych podkreślających jej rosnącą spójność²; od podkreślających, że celem BRICS nie jest zmiana ładu instytucjonalnego, którego fundamentem są Stany Zjednoczone³, do tych wskazujących na globalne dążenia do zmiany systemu międzynarodowego, którego przesłanką jest podważenie roli dolara amerykańskiego jako waluty rezerwowej oraz reforma zarządzania globalną gospodarką⁴. Kierunki interpretacji wyznacza zbadanie wybranych aspektów ewolucji grupy na podstawie założenia holizmu metodologicznego, teorii globalizmu oraz historyzmu.

Celem artykułu jest weryfikacja hipotezy, że w dążeniu do reform globalnego ładu politycznego BRICS rozpoczyna od zmian międzynarodowego ładu ekonomicznego przez podważanie monopolu dominujących instytucji globalnych. Przesłanką empiryczną jest powstanie dwóch instytucji gospodarczych Banku Rozwoju i Funduszu Rezerw Walutowych na szczycie BRICS w Fortaleza w 2014 roku.

BRICS skupia cztery mocarstwa: Brazylię, Chiny, Rosję, Indie oraz reprezentanta Czarnej Łądy, Republikę Południowej Afryki (od 2011 r.). W 2013 r. PKB tych krajów wynosi około 16 bilionów dolarów (21,5% Produktu Światowego Brutto), a wartość rezerw międzynarodowych – 4,4 bilionów dolarów. Łączna powierzchnia to 26% naszej planety, a ludność – 42% globu. Udział w światowym handlu BRICS to 16,1%; wydatków wojskowych – 10,8%, w produkcji tradycyjnych form energii – 40,2%. Grupa obejmuje największy rynek konsumencki na świecie, który jest wart 500 miliardów dolarów i wciąż rośnie⁵. Choć nazwa BRIC pojawiła się jako idea stworzona przez

Cimek instytucję finansową (Goldman Sachs) na potrzeby aktywności inwestycyjnej, to obecnie funkcjonuje jako klub polityczny podejmujący różnorodne formy aktywności oraz regularnie odbywający szczyty z udziałem przywódców państw. Nie jest więc nominalną nazwą statystyczną, ale realną treścią, której nośnikiem jest byt geopolityczny⁶. Czynnikiem zasadniczym w kształtowaniu jego struktury⁷ nie jest przecież rozwój integracji ekonomicznej. Handel wewnątrz BRICS wzrósł jedenastokrotnie w latach 2002–12 osiągając poziom 310 miliardów dolarów, ale jest znacznie mniejszy niż handel państw członkowskich ze światem zachodnim⁸, pomimo planów osiągnięcia sumy 500 miliardów w 2015 roku. Celem BRICS jest tworzenie warunków polityczno-gospodarczych dla globalnego rozwoju społecznego. Odróżnia to grupę od klubów mających na celu stabilizację gospodarki globalnej, zarówno G-7 powstałego w reakcji na odejście od pokrycia dolara w złocie przez USA w 1971 r. jak i G-20 powstałego w reakcji na kryzys finansowy 2008 r.⁹ Tak sformułowany cel powoduje, że BRICS uznaje nie blokowy charakter organizacji, odwołując się do przestrzegania Karty Narodów Zjednoczonych oraz zgody uczestników opartej na otwartości, pragmatyzmie i solidaryzmie¹⁰.

Kryzys neoliberalnej globalizacji i obrona status quo

Próba uwzględnienia roli BRICS w kształtowaniu nowego porządku gospodarczego w reakcji na kryzys neoliberalnej globalizacji był rozwój grupy G-20, której państwa członkowskie wytwarzają 88% światowego PKB oraz reprezentują 65% ludności świata. W listopadzie 2008 r. doszło do szczytu G-20, w którym obok zachodnich potęg gospodarczych, uczestniczyły także kraje półperyferyjne¹¹. Wskazano na konieczność większego udziału krajów rozwijających się w procesie podejmowania decyzji na forum MFW, BS i WTO. Zaproponowano wprowadzenie większej kontroli nad bankami, rynkami i produktami finansowymi, jednolitych zasad księgowości, kontroli płac prezesów banków oraz nadzoru nad światowymi funduszami hedgingowymi i *private equity*, oraz tzw. rajami podatkowymi, które do tej pory pozostawały poza wszelką kontrolą. Wejście największych „wyłaniające się rynków” do G-20 oraz reprezentacja wszystkich kontynentów zapowiadały odchodzenie od dotychczasowego ładu ekonomicznego i próby tworzenia „nowego Bretton Woods”, a więc nowego ładu instytucjonalnego w gospodarce światowej, zastępującego „instytucje Bretton

Woods” (Międzynarodowy Fundusz Walutowy, Bank Światowy i in.), które odzwierciedlały porządek w świecie po II wojnie światowej. O ile w 1970 r. Zachód był odpowiedzialny za 65% produkcji światowej, to w 2010 r. jego udział spadł do 53%. Zachód wraz z Japonią w 2010 r. posiadał 34% rezerw finansowych świata, a kraje rozwijające 62%.

Państwa BRICS uważają, że ich wpływ w MFW i BŚ, (łącznie 11,4% głosów w BŚ i 11% w MFW) nie jest współmierny z ich udziałem w światowym PKB (23% w 2012 r.). Dodatkowym aspektem jest posiadanie efektywnego prawa weta przez USA, które dysponują 17,7% głosów w sytuacji, gdy rezolucje rady gubernatorów MFW dotyczące tzw. spraw szczególnych, muszą ratyfikować kraje dysponujące 70% lub nawet 85% całkowitej liczby głosów. Joseph Stiglitz stwierdził, że stan ten to zaszłość kolonializmu podważająca legitymizację prawną tej instytucji. Według niego, deficyt demokracji i wywołane nim niedostateczne uwzględnienie sytuacji gospodarczej i potrzeb krajów rozwijających się sprawiły, że „MFW zawiódł w spełnieniu swojej głównej misji zapewnienia globalnej stabilności finansowej”¹².

W 2010 r. na spotkaniu G-20 w Południowej Korei zatwierdzono reformy przesuwające kwoty udziałów członkowskich, umieszczając państwa BRIC (BRICS bez RPA) wśród 10 największych udziałowców MFW, zmniejszając wpływ zaawansowanych gospodarek, w tym UE¹³. W ramach 14. przeglądu kwot uchwalono zmiany:

1. Kwoty zostaną podwojone z poziomu 238,4 mld SDR do 476,8 mld SDR.
2. Ponad 6% udziału w kwotach zostanie przesuniętych od państw nadreprezentowanych do państw niedoreprezentowanych.
3. Ponad 6% udziału w kwotach zostanie przesuniętych do państw zaliczanych do kategorii rynków rosnących i państw rozwijających się.
4. W układzie sił w Funduszu zostanie dokonane znaczące przesunięcie. Chiny staną się jego trzecim co do wielkości udziałowcem. Wszystkie państwa BRIC (Brazylia, Chiny, Indie i Rosja) znajdą się w gronie dziesięciu największych udziałowców MFW¹⁴.

Stany Zjednoczone zablokowały reformy MFW, nie dokonując ratyfikacji ustaleń do końca 2013 roku przez amerykański Kongres. Tym samym Waszyngton stanął w opozycji do pozostałych członków G-20, którzy dokonali ratyfikacji ustalonych wcześniej zmian¹⁵. Z tego powodu upowszechnia się przekonanie się, że rozwinięcie formuły G-20, jest zabiegiem, który dając pozory

Cimek zwiększenie współdecydowania o systemie globalnym państwom półperyferyjnym, hamuje im możliwość stworzenia prawdziwej alternatywy i przekonanie, że ich interesy są zbieżne¹⁶.

Pozorność multilateralizmu potwierdza dążenie USA do stworzenia dwóch stref wolnego handlu: Transpacyficznego Partnerstwa (TTP) i Transatlantyckiej Strefy Wolnego Handlu z UE. W ten sposób ma pojawić się „gospodarcze NATO”¹⁷. Państwa zachodnie, uwikłane w interesy wielkich banków i korporacji transnarodowych, nie dokonują realnej korekty założeń neoliberalizmu prowadzącego do nadmiernej finansjeryzacji i skutkującej kryzysem zadłużenia. Waszyngton używa więc strategii „ucieczki do przodu”, aby uniknąć upadku hegemonii przy zachowaniu interesów prywatnych potęg ekonomicznych.

Celem Transatlantyckiego Partnerstwa Handlowego i Inwestycyjnego (TTIP), czyli umowy o wolnym handlu między UE a USA, jest obrona potęgi gospodarczej państw zachodnich. Wartość wzajemnych obrotów handlowych między UE a Stanami Zjednoczonymi osiąga każdego dnia 2 mld euro. Szacuje się, że dzięki umowie handlowej z USA gospodarka UE może zyskać 119 mld euro rocznie, co stanowi 0,5 proc. jej PKB. Według analiz nowa struktura pozwoli na wzrost PKB UE o 157 mld dolarów, a USA o 130 mld, podczas gdy reszta świata uzyska tylko 138 mld.¹⁸ Warto jednak odnotować, że negocjacje są prowadzone bez dostępu opinii publicznej, stąd wskazane dane nie ukazują realnych efektów i struktury potencjalnych zysków i strat¹⁹.

Dopełnieniem nowego kształtu globalnej przestrzeni geoeconomicznej, kontrolowanej przez Zachód, ma być stworzenie strefy wolnego handlu UE i Japonii jako efekt negocjacji rozpoczętych w marcu 2013 roku. Oprócz wzrostu gospodarczego, zwiększonej instytucjonalizacji i koordynacji szczególnie istotnym celem wzmiankowanych przedsięwzięć jest zmiana struktury walutowej. Połączenie amerykańskich i europejskich rynków może przełożyć się na potrzebę wprowadzenia nowej waluty transatlantyckiej, która pozwoli na restrukturyzację, a nawet eliminację długów denominowanych w dolarach i euro, pozwalając na przejście do nowego etapu ekspansji gospodarczej i walutowej.

Odpowiedź BRICS

Podczas szóstego szczytu BRICS w Fortaneze w Brazylii w lipcu 2014 roku, nastąpiło powołanie dwóch instytucji gospodarczych zapowiedzianych na szczycie w New Delhi w marcu

Powołano więc Nowy Bank Rozwoju (New Development Bank)²⁰, który rozpocznie działalność w 2016 r., a jego celem jest głównie finansowanie inwestycji infrastrukturalnych w państwach założycielskich oraz w państwach rozwijających. Początkowo każde z państw bloku w ciągu siedmiu lat wpłaci kapitał zakładowy banku – po 2 mld dol. gotówki i po 8 mld dol. gwarancji kredytowych. 50 mld dol. kapitału zakładowego nowego banku ma być docelowo podwojone dzięki wkładom innych państw. Bank został założony nie tylko dla państw BRICS, ale także dla innych, które wchodzi w skład ONZ. Jednak udziały państw BRICS w kapitale banku nie mogą spaść poniżej 55%. Obawy o zdominowanie go przez Chiny ostudziło rozwiązanie, wedle którego pierwszego szefa banku wyznaczą Indie, następnych – Brazylia, Rosja i RPA, a więc dopiero po 20 latach działalności banku na jego czele stanie przedstawiciel Chin²¹.

Dzięki kontroli procesu podejmowania decyzji we własnym banku państwa BRICS będą realizowały priorytety rozwojowe. Bank Rozwoju umożliwi legitymizację inwestycji, które w roztoczonej wizji hegemonicznej były traktowane jako niebezpieczne, gdyż nie pochodzące z państw demokratycznych. Np. chińskie inwestycje w Afryce budziłyby mniej zastrzeżeń wśród rządów i społeczeństw, gdyby dokonał ich bank rozwoju utworzony przez kraje Południa dla krajów Południa, a inwestycje rosyjskie nie byłyby obciążone stereotypem imperium rosyjskiego, szczególnie w państwach byłego obozu socjalistycznego. Oznacza to jednocześnie zwiększenie wpływu politycznego przez udzielanie pożyczek lub pomoc w projektach rozwojowych. Jeżeli warunki pożyczek będą zgodne z ideologią zrównoważonego rozwoju, którą grupa popiera w swoich deklaracjach, mają szansę na budowę gospodarczych podstaw *soft power*. Dotychczasowe argumenty wskazują, że nie będzie to kopia tzw. dostosowań strukturalnych realizowanych przez MFW, które dotyczą przyjmowania neoliberalnych idei służących transnarodowym korporacjom. W tym kierunku idzie wola zwiększania wpływów w regionach strategicznych. W dyskusjach rozważa się wejście do NBR innych krajów, w tym Turcji i Meksyku²².

Bank BRICS jest odpowiedzią na zapotrzebowanie państw rozwijających się, szczególnie w Afryce i Ameryce Południowej, których przedstawiciele uczestniczyli w szczytach grupy²³. W ciągu najbliższych dziesięciu lat łączne potrzeby inwestycyjne w Afryce na infrastrukturę szacuje się na ponad 250 mld dolarów. Ponadto, jeśli miałyby ona zrealizować „Milenijne cele rozwoju” do 2015 roku, musi osiągnąć średni roczny wzrost o ponad 7 procent, co odpowiada rocznym inwestycjom infrastrukturalnym na poziomie

Cimek 9 procent PKB, lub około 40 mld dolarów rocznie pomiędzy 2005 i 2015 rokiem. Przykładowo z perspektywy regionalnej, w państwach Ameryki Łacińskiej około 71 mld dolarów rocznie jest potrzebne do nowej infrastruktury i zachowania istniejącej, co stanowi roczne wydatki na poziomie 3 procent PKB. Jednak w 2005 stanowiły one 2 procent PKB, czyli około 47 miliardów. W ten sposób luka inwestycyjna w tej sferze wynosiła około 24 miliardów. To daje w stosunku do rzeczywistej infrastruktury wydatki szacowane na 2 procent PKB. Natomiast wydatki Banku Światowego dla wszystkich państw rozwijających się w tej sferze wynoszą około 25 miliardów dolarów rocznie²⁴.

Drugą instytucją gospodarczą BRICS jest Fundusz Rezerw Walutowych (Contingent reserve arrangement). Rosja, Brazylia i Indie wpłacają po 18 mld dolarów do puli walut rezerwowych BRICS, Chiny – 41 mld dolarów, RPA – 5 mld dolarów. Wkład do puli rezerwowej nie wymaga fizycznej struktury do swojego funkcjonowania, a więc jest stosunkowo łatwy. Bank centralny każdego kraju będzie utrzymywać rezerwy funduszu w ramach własnych rezerw. Tylko w chwilach kryzysu, w jednej z gospodarek krajów członkowskich będzie uruchamiany fundusz interwencyjny. Wydaje się, że stworzenie rezerw o wartości 100 miliardów dolarów nie może stanowić bezpośredniego wyzwania dla MFW. Jednak wystarczy zgromadzić 16% rezerw posiadanych przez państwa BRICS, by osiągnąć 800 miliardów. Przesłanką możliwości BRICS są przecież posiadane rezerwy walutowe, które posiadają członkowie: Chiny – 3,2 bln dolarów, Indie – 320 mld dolarów; Brazylia – 350 mld dolarów; Rosja – 400 dolarów. Ilościowy wymiar projektu jest więc mniej istotny wobec jakościowego, którym jest instytucjonalizacja grupy jako aktora stosunków międzynarodowych²⁵.

Potrzebę powstania Funduszu Rezerw Walutowych można dostrzec, analizując aktywność MFW w sytuacjach kryzysowych. Np. łączna pomoc MFW dla Brazylii wyniosła około 20 miliardów dolarów, dla Argentyny 22 miliardów dolarów, chociaż wniosek dotyczył 40 miliardów dolarów. Natomiast plan ratunkowy dla Grecji, który MFW przyjął w 2010 roku, wynosił 110 miliardów euro. Ponad 40 nieeuropejskich uczestników funduszu wyraziło wtedy dezaprobatę dla tej dysproporcji, ale dominujące państwa zachodnie nie brały krytyki pod uwagę. Według raportu wewnętrznego MFW z 2013 r., plan ratunkowy dla Grecji posiadał „duże błędy” i doprowadził do pogłębienia kryzysu państwa²⁶. Efektem promowanego dostosowania strukturalnego było jednak zabezpieczenie wiarygodności niemieckich i francuskich banków kosztem realnej gospo-

darki i poziomu życia Greków zgodnie z zasadą prywatyzacji zysków i uspołecznienia kosztów²⁷.

Należy więc podkreślić rolę Funduszu Rezerw Walutowych jako potencjalnego instrumentu geoeconomicznego państw BRICS. Jego stworzenie ma ułatwić zapewnienie płynności w razie wahań na rynku. W 2013 roku rupia indyjska spadła o 16,9% , real brazylijski – o 15,5% , rand z RPA o 18,07%, rubel – 3,95%, juan (renminbi) – o 3,86%²⁸. Kryzys ukraiński od końca listopada 2013 ukazał słabość Rosji w rywalizacji instrumentami wojny walutowej, czego efektem jest spadek wartości rubla aż do 40%²⁹. Celem funduszu jest działanie na rzecz międzynarodowej stabilności finansowej, dzięki dodatkowej linii obrony dla państw grupy BRICS. Drugim, równie istotnym, jest stworzenie wspólnej alternatywnej waluty, jako przeciwwagi dla dolara amerykańskiego. Pomimo że w umowach o powołaniu obu instytucji wartości są mierzone w amerykańskich dolarach, to rozwija się tendencja do używania walut państw członkowskich. Umowy podpisane mają już Chiny z Rosją i Brazylią. Największą szansę na status waluty alternatywnej do dolara ma chiński juan, którego udział jako waluty rozliczeń międzynarodowych systematycznie rośnie, od 0,25% w 2012 roku do 1,43% w kwietniu 2014 roku, chociaż wciąż jest walutą marginalną³⁰.

Obecnie funkcjonuje 25 formatów współpracy państw członkowskich. Od szczytu w RPA działa Rada Biznesu, która składa się z 25 przedsiębiorców z Brazylii, Rosji, Indii, Chin i Afryki Południowej, reprezentujących różne branże i sektory. Jej celem jest m.in. rozwój nowych wymiarów współpracy gospodarczej, partnerstwa publiczno–prywatnego oraz wypracowanie modelu współpracy opartego o zasadę zysk – zysk pomiędzy państwami BRICS a Afryką³¹. Istotnym elementem aktywności jest powołana w 2013 r. Rada Think Thanków BRICS³², która opracowuje nowy paradygmat zrównoważonego rozwoju³³. W 2015 r. po raz pierwszy odbędzie się spotkanie parlamentarzystów państw członkowskich. Rozpoczyna także swoje funkcjonowanie wirtualny sekretariat, który jest raczej symbolicznym elementem sugerującym wspólnotę. Realnym krokiem w kierunku instytucjonalizacji jest jednak Bank Rozwoju i Fundusz Rezerw Walutowych, które rozpoczną działalność w 2016 r.

BRICS – format równych czy instrument rozwoju hegemonii Chin?

Kwestią zasadniczą dla pytania o kształt BRICS jest rola Chin³⁴. Według danych MFW pod koniec 2014 r. Chiny uzyskały pierwsze

Cimek miejsce pod względem PKB *per capita* według siły nabywczej przed USA. O gospodarczej przewadze Pekinu w BRICS świadczy, że w latach 2009–10 udzielił państwom rozwijającym się kredytów o łącznej wartości 110 mld dol. W tym samym czasie grupa Banku Światowego udzieliła kredytów wartych 100,3 mld dol. W imieniu chińskiego rządu kredytów udzielają China Development Bank, The Export-Import Bank of China i Bank of China³⁵. Zwraca się uwagę, że przewaga gospodarcza Chin może stworzyć napięcie wewnątrz BRICS, jeżeli siła chińskich wpływów zacznie przypominać dominację USA w MFW i BŚ, w procesie realizacji projektu Nowego Jedwabnego Szlaku³⁶.

W 2013 roku Chiny zainicjowały powstanie Azjatyckiego Banku Infrastruktury i Inwestycji (AIIB), który docelowo ma uzyskać kapitał w wysokości 100 miliardów dolarów. Warto podkreślić, że wśród członków założycieli są wszystkie państwa BRICS, które zajmują trzy pierwsze miejsca w strukturze udziałów: Chiny mają 30,34%, Indie 8,52%, a Rosja 6,66%³⁷; ponadto Brazylia jest na 9 miejscu z 3,24% udziałów, a RPA posiada 0,6%³⁸. Celem banku jest finansowanie projektów infrastrukturalnych w słabo rozwiniętych krajach azjatyckich dotyczących energetyki, transportu i telekomunikacji, rozwoju rolnictwa, zaopatrzenia w wodę i urządzenia sanitarne, ochronę środowiska, a także rozwoju miast i logistyki. Siedzibą będzie Pekin. Spośród 57 państw biorących udział w procedurze powołania banku, 29 czerwca umowę założycielską podpisało 50. Siedem nie podjęło decyzji, w tym Polska. Jednocześnie pozostawiono taką możliwość do końca 2015 roku. O dokonującej się zmianie porządku międzynarodowego świadczy wola udziału w banku szeregu państw G-7: Francji, Włoch, Niemiec, a szczególnie Wielkiej Brytanii i Australii, poddana krytyce ze strony USA³⁹. AIIB jest kolejnym instrumentem geoeconomicznym Pekinu służącym rywalizacji zarówno z Azjatyckim Bankiem Rozwoju, zdominowanym przez Japonię oraz Bankiem Światowym, w którym decydujący głos należy do Stanów Zjednoczonych.

Zwraca uwagę, że chociaż chińska strategia skierowana jest na utrzymywanie dobrych stosunków z różnymi państwami, gdyż Pekin zachowuje dystans do wszystkich i buduje różnorodne koalicje zmieniające się zależnie od interesów i celów, który w danym momencie chce osiągnąć⁴⁰, to Stany Zjednoczone są uważane za strategiczne zagrożenie, co wyznacza warunki brzegowe chińskiego pragmatyzmu⁴¹. Dominuje przekonanie, że geostrategiczny zwrot USA do Azji oraz Transpacyficzne Partnerstwo (TPP) są instrumentami skierowanymi przeciwko

Chinom stąd BRICS jest jedynym, kolektywnym forum pozwalającym przeciwstawić się Waszyngtonowi na poziomie globalnym. Dlatego dążenie do supremacji Pekinu w BRICS na obecnym etapie jest trudno zweryfikować⁴². W deklaracji przywódców Rosji i Chin po spotkaniu pod koniec maja 2014 podkreślano status Pekinu jako lidera gospodarczego, ale w ramach nowego modelu stosunków strategicznych⁴³. Regionalna dominacja gospodarcza Chin w Azji nie wchodzi więc w sprzeczność z rolą Moskwy w tworzeniu Unii Eurazjatyckiej, a także Bankiem Rozwoju BRICS skupionym na Afryce i Ameryce Południowej. W takim ujęciu BRICS jawi się jako zwornik ideologiczny, którego głównym zadaniem jest implementacja zmian w strukturach *global governance*.

Specyfika instytucjonalizacji BRICS

BRICS nie ma cech organizacji międzynarodowej ani ponadnarodowej co skłania do uznawania jego efemeryczności. Tak jest jedynie przy utożsamieniu instytucjonalizacji z formalizacją współpracy. Jednak to stosunek państw do tworzonych przez nie norm i ustaleń faktycznie uznawanych za wiążące, zrównuje faktyczny status powstałych na ich mocy struktur z organizacjami utworzonymi na podstawie umowy⁴⁴, czego przykładem jest Unia Europejska i G-7⁴⁵.

Specyfikę instytucjonalizacji BRICS ujawnia perspektywa sieciowa⁴⁶, skupiająca się na aktywności różnorodnych aktorów, którzy spotykają się ze sobą na wielu przecinających się płaszczyznach, uczestnicząc zarówno w efemerycznych, jak i trwałych, jednorazowych oraz powtarzających czynach dotyczących realizacji interesów. Geopolityka sieciowa wskazuje na możliwość mnożenia węzłów sieci, które umożliwiają rozwój nowego wymiaru władzy, leżącego poza zinstytucjonalizowanym i zhierarchizowanym obszarem władzy państwowej, ale również z udziałem państwa. Filozofowie Gilles Deleuze i Felix Guattari posługiwali się metaforą kłącza – formy organizacji materii ożywionej i społecznej, w której dowolny punkt może zostać połączony z każdym innym i, co najważniejsze, struktura może zostać przerwana bez szkody dla całości. Sieci jako kłącza tworzą inny ład niż ład drzewa i korzenie – stały, nienaruszalny, hierarchiczny⁴⁷. Zdaniem Michaela Daverna „najważniejszymi komponentami sieci są węzły oraz połączenia. [...] [Socjologowie – GC] pojęcie węzłów zastąpili pojęciem aktorów, a pojęcie połączeń pojęciem więzi. Sieci składają się zatem z bezpośrednich oraz

Cimek pośrednich więzi pomiędzy aktorami, przy czym aktor zajmujący pozycję centralną może być jednostką lub zbiorem jednostek (np. organizacją formalną). Połączenie sieciowe definiowane jest jako stosunek lub więź społeczna pomiędzy dwoma wzajemnie oddziaływującymi na siebie aktorami”⁴⁸.

Rozwój społeczeństwa sieci – jak zauważył Manuel Castells – „w swych różnych instytucjonalnych przejawach, jest jak na razie społeczeństwem kapitalistycznym. Co więcej, po raz pierwszy w historii, kapitalistyczny sposób produkcji kształtuje stosunki społeczne na całej planecie. Jednak ten gatunek kapitalizmu jest znacząco różny od swych historycznych poprzedników. Ma on dwie podstawowe, odmienne cechy: jest globalny i jest strukturowany, w dużej mierze, wokół sieci przepływów finansowych”⁴⁹. Sieciowość zwraca uwagę na konieczność rekonstrukcji kategorii władza. Ontologiczne podstawy polityczności ujawniają się obecnie na poziomie relacji społeczno-politycznych, w których władza nie jest oparta na stosunku hierarchicznym nadrzędność – podporządkowanie, opartym na bezpośrednim przymusie i dominacji, ale zdolnością do „stawania się przyczyną”, a więc wywoływania pożądanych skutków i kierowania zachowaniami zgodnymi z interesami opartymi na potencjale ekonomicznym i organizacyjnym. Nowy wymiar władzy przejawia się poprzez „przyczynowość strukturalną”, formowanie kontekstu, ustalenie reguł gry, czy sterowanie rozmyte. W sferze polityki konstelacja władzy w przestrzeni globalnej przypomina bardziej horyzontalny układ sieciowy, niż wertykalną strukturę, w której decyzje podejmowane są na podstawie jasno określonych stosunków nadrzędności oraz podrzędności. Pewien poziom hierarchii jest jednak niezbędny dla zachowania względnie trwałego porządku. Państwo hierarchiczne epoki powojennej przekształciło się w państwo sieciowe, którego istotę stanowi sieć pajęczyn oplatających cały glob. Tworzą ją krzyżujące się „racjonalności”: sfery administracyjnej i komercyjnej; poziomów makro i mikro; kapitału finansowego i produkcyjnego; kapitału globalnego i lokalnego⁵⁰. W warunkach konsensusu waszyngtońskiego warunkami brzegowymi stały się zasady państwa neoliberalnego: prywatyzacja, deregulacja i liberalizacja promowane przez WTO, Bank Światowy, MFW. Aktywność BRICS nakierowana jest więc na zmianę struktur reprodukcji warunków brzegowych, które uwzględnią rolę mocarstw wschodzących w kształtowaniu *global governance*⁵¹.

198 W perspektywie materializmu historycznego wskazuje się, że BRICS jest formą sojuszu państw kapitalistycznych, którego

cechą jest włączenie się do globalnej integracji gospodarczej, ale przy zachowaniu dominującej roli quasi-państwowych i państwowych jednostek w organizowaniu gospodarki⁵². Christopher McNally podkreślił cechy odróżniające BRICS od liberalnego Zachodu: a. implementacja interwencjonizmu w polityce przemysłowej, w tym narzędzi, takich jak handel strategiczny i polityka inwestycyjna; b. promowanie „mistrza narodowego” wśród przedsiębiorstw, często prywatnego w sektorze technologii, zwykle państwowego w sektorze zasobów; c) rozwój państwowych funduszy majątkowych w internacjonalizacji kapitału krajowego; oraz d) podejście do regulacji finansowych i alokacji, polegające na podporządkowaniu sektora finansów celom polityki przemysłowej poprzez banki kontrolowane przez państwo⁵³. Cechą BRICS jest więc liberalizacja gospodarcza rozumiana jako włączenie się do globalizacji, ale oparta na silnej roli państwa i poszukiwaniu odmiennych uzasadnień własnej aktywności (np. dialog cywilizacji, czy zrównoważony rozwój).

Wskazana specyfika wywołuje dyskusje, czy dążeniem BRICSu jest reprodukcja modelu kapitalizmu globalnego. Należy temu zaprzeczyć w świetle założenia, że kapitalizm oznacza system ekonomiczny, społeczno-polityczny i ideologiczny z dominującym indywidualizmem i prywatną własnością środków produkcji, którego strukturę tworzą: wolny rynek prywatnej własności siły roboczej, środków produkcji, kapitału finansowego, wiedzy i informacji, konkurencji zjednoczonej ze swym przeciwieństwem – monopolizacją. Zysk jest celem funkcjonującej struktury ekonomicznej⁵⁴. Tymczasem BRICS podkreśla rolę państwa w kształtowaniu wielowymiarowego rozwoju społecznego. Tę odmiennosć potwierdzają także dwie różnice. Pierwsza to obecność na forum „globalnych elit” w Davos, która wynosi 10,8% dla państw BRICS, w przeciwieństwie do 47,8% uczestników z G-7⁵⁵. Z kolei analizując siedziby globalnych elit korporacyjnych, można dostrzec, że tylko 2,6% znajduje się w państwach BRICS, a 79,6% w państwach G-7⁵⁶.

Obserwacja przemian ładu międzynarodowego wskazuje, że okres stabilizacji oznacza funkcjonowanie instytucji, które mają za zadanie jego regulacje, implementacje, reprodukcje i integracje czynników go utrzymujących. Można zaobserwować, że po fazach reprodukcji opartej na stabilnych systemach akumulacji następują fazy chaosu. W tych pierwszych, bieg wydarzeń sprawia wrażenie pewnej monotonii, ponieważ stosunki społeczne i międzynarodowe są ustabilizowane. W tych fazach zarysowują się czynne, wyraźnie określone, konkretne podmioty histo-

Cimek ryczne (aktywne klasy społeczne, państwa, partie polityczne i dominujące organizacje społeczne). Aktywność aktorów jest przewidywalna, a ożywiające je ideologie wydają się cieszyć niepodważalną legitymacją. W takich fazach mogą zmieniać się koniunktury, ale struktury pozostają stabilne. Jednak wspomniane sprzeczności oddziałują i dotąd stabilne struktury się załamują. Następuje faza, którą można nazwać „przejściową”, ale którą przeżywa się jako przechodzenie w nieznane. Powoli krystalizują się nowe podmioty historyczne, inauguruje nowe praktyki i dostarczające im legitymacji za pośrednictwem nowych, często na początku mętnych dyskursów ideologicznych. Dopiero wtedy, gdy te procesy zmian jakościowych wystarczająco dojrzeją, pojawią się nowe stosunki społeczne, określające systemy „poprzejściowe”. W okresie przejścia pojawia się „chaos”, życia społecznego niesprowadzalny do matematycznych teorii nielinearności i chaosu, gdyż uwzględniający decydującą rolę aktywności podmiotów społecznych⁵⁷. Wyjście z nieładu zapewni tylko uzgodnienie nowych, globalnych reguł odpowiadających interesom i wartościom wszystkich potęg kształtującego się świata wielobiegunowego. Z tej perspektywy będzie możliwa właściwa reinterpretacja roli różnych podmiotów w kształtowaniu zmian.

PRZYPISY

1. A. Aslund, „Take the R out of BRICS”, *Foreign Policy*, 2.12.2009; M.A. Glosny, „China and the BRICs: A Real (but limited) Partnership in a Unipolar World”, *Polity*, vol. 42, nr 1, 2010, s. 27; J. Nye, „Another Overhyped Challenge to US Power”, *Wall Street Journal*, 20.06.2011; B. Judah, J. Kobzowa, N. Popescu, *Jak sobie radzić z Rosją po BRIC*, Warszawa: Europejska Rada Spraw Zagranicznych, Fundacja im. Stefana Batorego, Londyn 2011; F. Beausang, *Globalization and the BRICs. Why the BRICs Will Not Rule the World For Long*, Palgrave Macmillan, 2012; R. Sharma, „Broken BRICs. Why the Rest Stop Rising”, *Foreign Affairs*, November/December 2012, <http://www.foreignaffairs.com/articles/138219/ruchir-sharma/broken-brics> [dostęp: 10.09.2014 r.]; B. Lo, „A Partnership of Convenience”, *The New York Times*, 7.06.2012.
2. V. M. Davydov, „The role of Brasil, Russia, India & China (BRIC) in the Reconstruction of the International Order”, *Megatrend Review. The International Review of Applied Economics*, Vol. 5 (1) 2008, s. 85-98; S. Petropoulos, „The Emergence of the BRICS – Implications for Global Governance”, *Journal of International and Global Studies*, nr, 4 (2) 2013, s. 37-51; P. Borba Casella, *BRIC:*

a l'heure d'un nouvel ordre juridique, Edition A. Pedone, Paris 2011; Е.А. Козловский, М.А. Комаров, Р.Н. Макрушин, Бразилия, Россия, Индия, Китай, ЮАР: стратегия недропользования, НКИ БРИКС, Москва 2013.

Instytucjonalizacja jako czynnik rozwoju...

3. J. M. Fiszer, J. Wódka, P. Olszewski, T. Paszewski, A. Cianciara, A. Orzelska-Stączek, *System euroatlantycki w wielobiegunowym świecie. Próba prognozy*, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2014, s. 57.
4. F. Kornegay, „Laying the BRICS of a New Global Order. A Conceptual Scenario”, [w:] Ed. F.A. Kornegay Jr., N. Bohler-Muller [red.], *Laying the BRICS of a New Global Order. From Yekaterinburg 2009 to Ethekwini 2013*, Africa Institute of South Africa, Pretoria 2013, s. 3.
5. Шестой саммит БРИКС в Бразилии 15-16 июля. Досье, <http://tass.ru/info/1315743> [dostęp: 12.02.2014 r.].
6. Stratfor Global Intelligence, *Emerging Economies: The Geopolitics of the BRICS Nations*, Stratfor, 2012.
7. Strukturę stanowi układ powiązanych wzajemnie elementów tworzących całość wyróżniającą się określonymi właściwościami o nowej jakości w stosunku do swoich części. Zob. A. J. Karpiński., *Wstęp do socjologii krytycznej*, Wydawnictwo Gdańskiej Wyższej Szkoły Administracji, Gdańsk 2006, s. 113-4.
8. S. Freemantle, J. Stevens, *Standard Bank: BRICS Trade is Flourishing and Africa Remains a Pivot*, 12 February 2013. <https://m.research.standardbank.com/Research?view=1671-5e15d65cf1904d22850b65e04864fc94-1> [dostęp: 12.08.2013 r.].
9. H. Ying, „BRICS: A New Cooperation Model on the Horizon” [w:] *Laying the BRICS of a New Global Order...*, s. 53.
10. Концепция участия Российской Федерации в объединении БРИКС, Утверждена Президентом Российской Федерации В.В.Путиным 9 февраля 2013 года, http://www.mid.ru/brp_4.nsf/newline/D23D45D62C00F78E44257B35002ACD50 (8.09.2013)
11. Forum tworzą: Indie, Brazylia, Rosja, Chiny, Argentyna, Arabia Saudyjska, USA, Francja, Wlk. Brytania, Niemcy, Włochy, Japonia, Kanada, Argentyna, Australia, Brazylia, Chiny, Indie, Indonezja, Korea Płd., Meksyk, RPA, Turcja i UE traktowana jako jeden podmiot (w formule Prezydencji oraz Komisji). Na specjalnych prawach „gości” w szczytach uczestniczą też Hiszpania i Holandia. Opis i oceny na oficjalnej stronie: www.g20.org.
12. J. E. Stiglitz, *Wizja sprawiedliwej globalizacji. Propozycje usprawnień*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s. 37.
13. M. Rostowska, *Państwa BRICS a międzynarodowe zarządzanie gospodarcze: projekt Nowego Banku Rozwoju BRICS*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Biuletyn nr 40 (1016), 23 kwietnia 2013, s. 2.
14. R. Ulatowski, „Logika Geokononii a Global Governance” [w:] E. Halizak [red.], *Geoekonomia*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2012, s. 681.

- Cimek 15. *US Congress Fails to Sign off on IMF Reforms*, <http://www.central-banking.com/central-banking/news/2322897/us-congress-fails-to-sign-off-on-imf-reforms> [dostęp: 12.02.2014 r.].
16. F.M. Gawrycki, „Świat po kryzysie 2008 roku – w poszukiwaniu nowych peryferii” [w:], R. Kuźniar [red], *Kryzys 2008 a pozycja międzynarodowa Zachodu*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2011, s. 227–8.
17. Y. Skidanov, *US to Create Two Major Economic Unions Without Russia and China* http://english.pravda.ru/world/americas/22-07-2013/125211-usa_economic_unions-o/ [2.05.2014 r.].
18. Tamże.
19. Zob. artykuły dotyczące zagrożeń tego układu zamieszczone w: *Le Monde Diplomatique. Edycja polska*, nr 7 (101) lipiec 2014, s. 28–37.
20. *Agreement on the New Development Bank*, <http://brics6.itamaraty.gov.br/agreements> [dostęp: 16.10.2014 r.].
21. *Treaty for the Establishment of a BRICS Contingent Reserve Arrangement Melbourne*, June 21, 2014, <http://brics6.itamaraty.gov.br/agreements> [dostęp: 16.10.2014 r.].
22. M. Rostowska, *Państwa BRICS...* s. 2.
23. Na szczycie w Durbanie w 2013 gościli przywódcy wielu państw Afryki, a na szczycie w Fortaniezie w 2014 państw Ameryki Południowej.
24. S. Saran, A. Kumar Singh, V. Sharan, *A Long-term Vision for BRICS. Submission to the BRICS Academic Forum*, Observer Research Foundation, New Delhi 2013, s. 47–48.
25. O. Stuenkel, *BRICS Fund is Key Step Towards Stronger intra-BRICS Cooperation*, <http://www.postwesternworld.com/2013/09/06/brics-fund-is-key-step-towards-stronger-intra-brics-cooperation/> [dostęp: 11.09.2014 r.].
26. Д. Трарас, БРИКС: шаг к биполярности мира, <http://www.globalaffairs.ru/print/global-processes/BRIKS-shag-k-bipolyarnosti-mira-16814> [dostęp: 10.09.2014 r.].
27. F. Chesnais twierdzi wręcz, że „fakt, iż banki i fundusze inwestycyjne, wobec których Grecja zaciągnęła zobowiązania, oraz przedsiębiorstwa sprzedające broń, na kupno której poszły uzyskane w ten sposób pieniądze, pochodzą z tych samych państw, zakrawa na formę zależności gospodarczej i politycznej charakterystycznej dla imperializmu”. F. Chesnais, *Bezprawne długi. Jak banki sterują demokracją*, Instytut Wydawniczy Książka i Prasa, Warszawa 2012, s. 127–8.
28. Е. Кравченко, Защита от ФРС, <http://www.vedomosti.ru/newspaper/article/517891/zaschita-ot-frs#ixzz2dO6bqh7j> [dostęp: 31.08.2013 r.]. Od nazw walut państw członkowskich niekiedy stosuje się do BRICS określenie R-5.
29. O stosunku BRICS wobec kryzysu ukraińskiego zob. G. Cimek, „Stosunek BRICS do kryzysu ukraińskiego wyrazem nowej wizji porządku międzynarodowego” [w:] R. Potocki, M. Domagała,

- D. Miłoszewska [red.], *Czas EuroMajdanu*, Europejskie Centrum Analiz Geopolitycznych, Warszawa 2014, s. 704–29.
30. H. Preuss, *BRICS Bank Capital Might Not be Held in US dollars*, July 21, 2014, <http://thebricspost.com/brics-bank-capital-might-not-be-held-in-us-dollars/> [dostęp: 10.09.2014 r.].
31. „South Africa, BRICS and the Fifth BRICS Summit” [w:] *BRICS and Africa. Partnership for the Development, Integration and industrialization, The Department of Internal Relations and Cooperation (the dirco)*, Published by the DIRCoS, Pretoria 2014, s. 10.
32. Wchodzą do niej: Institute for Applied Economic Research (IPEA) – Brazylia; National Committee for BRICS Research (NRC/ BRICS) – Rosja; Observer Research Foundation (ORF) – Indie; China Centre for Contemporary World Studies (CCCWS) – Chiny; Human Sciences Research Council (HSRC) – RPA;
33. *Media Statement by the Minister of International Relations and Cooperation, Ms Maite Nkoana-Mashabane, on International Relations Matters*; Thursday, 04 April 2013, DIRCO, <http://www.dfa.gov.za/docs/speeches/2013/mash0404.html> [dostęp: 15.02.2014 r.].
34. G. Arrighi, *Adam Smith in Beijing: Lineages of the 21st Century*, Verso, London 2007; S. Breslin, „The «China Model» and the Global Crisis”, *International Affairs*, nr 87(6) 2013, s. 1323–343.
35. „China ahead of World Bank in Loans to Developing Nations - FT”, *The Guardian*. 18 stycznia 2011, <http://www.guardian.co.uk/business/2011/jan/18/china-developing-coun-try-loans> [dostęp: 8.02.2012 r.].
36. <http://rt.com/business/168620-china-world-bank-own/> [dostęp: 28.06.2014 r.].
37. Rosja została uznana przez Pekin za państwo azjatyckie, dzięki czemu uzyska większą ilość głosów. Na azjatyckich członków AIIB będzie przypadało 75% decydujących akcji, podczas gdy pozostałe 25% zostanie podzielonych pomiędzy pozostałych. Eurazjatycki status geopolityczny Moskwy zastąpił więc okcydentalizm, czego symbolem było uznanie jej za państwo europejskie w Europejskim Banku Odbudowy i Rozwoju.
38. Asian Infrastructure Investment Bank, https://en.wikipedia.org/wiki/Asian_Infrastructure_Investment_Bank#Shareholding_Structure [dostęp: 28.06.2015 r.].
39. <http://www.aiibank.org/> [dostęp: 28.06.2015 r.].
40. J. P. Cabestan, *Polityka zagraniczna Chin. Między integracją a dążeniem do mocarstwowości*, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2013, s. 269–310, 335–42.
41. Tamże, s. 117–21, 203–39.
42. J.P. Panda, *BRICS and the China –India Construct. A New World Order in Making?*, Institute for Defence Studies and Analyses, New Delhi 2013, s. 37

*Inytucjonalizacja
jako czynnik
rozwoju...*

- Cimek* 43. W punkcie dwudziestym pierwszym oświadczenia o strategicznym partnerstwie wskazano na podział wpływów gospodarczych w regionalnym wymiarze: Rosja w przestrzeni eurazjatyckiej, a Chiny w Azji Południowo-Wschodniej. Zob. Совместное заявление Российской Федерации и Китайской Народной Республики о новом этапе отношений всеобъемлющего партнерства и стратегического взаимодействия, http://news.kremlin.ru/ref_notes/1642 [dostęp: 20.05.2014 r.].
44. I. Popiuk-Rysińska, „Instytucje międzynarodowe” [w:] E. Haliżak [red.], *Stosunki międzynarodowe. Geneza – struktura – dynamika*, R. Kuźniar, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2001, s. 331–2.
45. Przykładem nowej formy instytucjonalizacji jest rozwój Unii Europejskiej, której nazwa pojawiła się w 1993, chociaż dopiero w 2009, wraz z podpisaniem Traktatu Lizbońskiego, stała się formalną organizacją międzynarodową zastępującą dotąd funkcjonujące Wspólnoty Europejskie. Podobnie G-7 funkcjonuje od 40 lat bez permanentnego sekretariatu, ale dokonuje praktycznej instytucjonalizacji poprzez dialog prowadzący do wprowadzania nowych norm i reguł oraz rozwiązywania problemów. Oprócz szczytów przywódców organizuje spotkania ministrów, ekspertów i grup roboczych, a od 2005 roku dialogu w formule G-8+5 (z udziałem wszystkich państw BRICS oraz Meksyku).
46. С. Филатов, „Сетевая дипломатия БРИКС”, *Международная жизнь*, № 5/ 2011, s. 105–112.
47. G. Deleuze, F. Guattari, *Capitalisme et schizophrénie; Mille plateaux*, Paris: Editions de Minuit 1980, s. 13–20 za: P. Buhler, *O potędze w XXI wieku*, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2014, s. 284.
48. M. Davern, „Social Networks and Economic Sociology: A Proposed Research Agenda For a More Complete Social Science”, *American Journal of Economics and Sociology*, nr 3, 1997, s. 288.
49. M. Castells, *Spoleczeństwo sieci*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 493.
50. J. Staniszki, *Władza globalizacji*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2003, s. 16–21.
51. S. Petropoulos, *The Emergence of the BRICS...*; Kevin Gray, Craig N. Murphy [red.], *Rising Powers and the Future of Global Governance*, Routledge, 2014.
52. M. D. Stephen, „Rising Powers, Global Capitalism and Liberal Global Governance: A Historical Materialist Account of the BRICs Challenge”, *European Journal of International Relations*, 2014, Vol. 20(4), s. 923.
53. C.A. McNally, „The Challenge of Refurbished State Capitalism: Implications for the Global Political Economic Order”, *DMS – Der Moderne Staat* 6(1), – Zeitschrift für Public Policy, Recht und Management, 6. Jg., Heft 1/2013, s. 37–40.

54. A. Karpiński, „Kapitalizm”. [w:] Idem, *Słownik pojęć filozoficzno – socjologicznych*, Wydawnictwo Gdańskiej Wyższej Szkoły Administracji, Gdańsk 2005, s. 131. Por. P.L. Berger, *Rewolucja kapitalistyczna – pięćdziesiąt tez o dobrobycie, równości i wolności*, Oficyna Naukowa, Warszawa 1995, s. 50–1; H. Chołaj, *Kapitalizm konfucjański. Chińskie reformy ekonomiczne a globalizacja*, Poltext, Warszawa 2014; Z. Wiktor, M. Rakowski, *Rozwój i prognozy przyszłości Chin w zmieniającym się świecie*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2012.
55. Na podstawie analizy *The Guardian* w 2013 zob. M. D. Stephen, „Rising powers, global capitalism and liberal global governance: A historical materialist account of the BRICs challenge”, *European Journal of International Relations*, 2014, Vol. 20 (4), s. 928.
56. W. K. Carroll, C. Carson, „The Network of Global Corporations and Elite Policy Groups: A Structure for Transnational Capitalist Class Formation?”, *Global Networks* nr 3 (1) 2003, s. 44.
57. S. Amin, *Zmurszały kapitalizm*, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2004, s. 26–7.

*Institucjonalizacja
jako czynnik
rozwoju...*